

315.

1881

Kalatalitus.

Viimimaa kalatalituse jeltji soowi
pääle

kirja pannud

S. Wähner.

Tartus, 1892.

A. Grenzsteini trüft.

A 981.

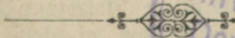
Kalatalitus.

Liivimaa kalatalituse seltsi soovi
pääle

kirja pannud

S. W ü h n e r.

ARHIIVIKOGU

Tartus, 1892.

A. Grenzsteini trükk.

✓

Славянская

Дозволено цензурою.
Дерптъ, 31 Марта 1892 г.

231

ARHIIVKOGU

2021. дати

1892. г.

Esõna.

Seda tähele pannes, et kalapüüdmine meie suures Weneriigis iseäranis tähtjas ja kala üks suur jagu rahwa väga tarwilisest toidust on, sai meie riigi päälinnas üks suur kalatömetuse selts asutatud, kelle liikmed iseäranis suurtsugu mehed, kõrged auukandjad ja riigi asjade toimetajad on, ja kellede ühine püüdmine on, seda tähtsat asja ning selle seisukorda igapidi järele uurida ja läbi katsuda ja siis selle järele tarwitust mööda sõna kui ka teo läbi selle kasuks teha, mis iganes võimalik, aga iseäranis:

1. Kalade järele uurida, nende eluviisi ja mis neisse puutub;
2. wäljalaotada teaduslist kui praktilist tundmist kaladest ja kalapüüdmisest Wenemaal;
3. materjali walmistada seadusteks ja eeskirjadeks kalapüüdmise põhja pääl;
2. abinõuud üles otsida, kalariikuse juurendamiseks Wene riigi weedes;

5. kunstlikku kalakasvatust kalatii-
tides korda seada;

6. kõige kasulikumaid wõeramaa
kalu siia maale elama toi-
metada.

Keiserliku Liivimaa Ökonomia
seltsi äratusel pääle on mõne
aasta eest (1885) Liivimaa kala-
talituse ja kalapüüdmise selts,
kui eesnimetatud pääseltsi abiselts,
ennast asutanud, selle tarwis, et ta
oma jõudu mööda seda üliwäga täht-
sat ja tulusat asja ka meie Liwi-
maal edendaks.

Selts on seda mööda suure hoos-
lega juba mõni aasta tööd teinud.
Aga tema elaw soow läheb nii kau-
gele, et iga auus inimene meie arm-
sal isamaal, iseäranis põllumehed,
maaomanikud, rahwa ametimehed ja
õpetajad omalt poolt agaraste aitaks
seda ka meie maale ja rahwale wäga
tähtsat ja tulusat asja toimetada ja
talitada.

Selle tarwis on need read kirju-
tatud.

A.

I. Kalde tähendus meie maal.

Bõllu- ja karjapidamise kõrval oli kalapüüf juba wanast ajast saadik meie maal väga tähtis asi. Seda tunnistab juba rahwa wana tuttau palwe: Jumal õnnistagu maad ja merd.

Et meie rahwas nii mere lähedal elab, on tema kalapüüdmisele nagu loodud, ja kalapüügist meres toidawad ennast weel praegu väga palju rahwas. Aga ka meie kodumaa oma suure hulga jõgedega ja järwedega, mis wanast kõik kaladest täis kubijsid, on kala saagi poolest väga rikas maa olnud, sest meie

rahwas on siis muu selle maa andide kõrwal palju kalu wäljamaadesse saatnud; aga nüüd on ta meie eneste süü läbi õige waejeks jäänud, nõnda et rahwasõna järele kalamees wahest iifsesnes kassji weel toidab.

II. Kalade tarwitus.

Kala on meie rahwale kõige mõnusam, tarwilikum ja odawam leiwa-kõrwane. Ta on nii tarwiline, et meie rahwas pea ühtegi jõögiaega ilma kalata ei taha läbi saada. Sellepärast on kalade tarwitus meie maal ka nii suur, et meie oma merest ja maa weedest piietaw saak, mis nagu eespool nimetatud, wäga weikjeks jäänud, enam midagi wasta ei löö ja sellepärast

wäljamaadest väga palju kalu, iseäranis heeringaid, meile peab sisse toodama ja selle eest meie suure hulga oma raha warast peame wasta andma.

Kui nüüd meie maa kalariiklus nii suur oleks, kui ta wanaft oli, — jah, ta wõiks hää ja õige kalatalituse läbi veel palju suuremaks saada, siis ei oleks meil tarwis nii palju raha kalade eest wäljamaale ära anda, waid wõikjime päälegi veel oma kalade eest wäljamaalt raha saada. —

III. Kalade tulu.

Gesseiswatest tähendustest on juba näha, kui suur kalade tulu meie maale ja rahwale on ja saab jääma.

5—6 rubla ühe wakamaa põllu eest, kus aga oma jagu heinamaad ja karjamaa, hooned, jne juures peavad olema, on meie juures kaunis aasta rent. Aga ühe wakama suurusest järwest, jõest, ojaft ehk tiigift wõib kümme korda selle raha wäärt wärskid kalu saada, kus waew ja kulu palju kergem ja vähem on kui põllu juures, kui seda aga tarwilikul wiisil toimendatakse. Mujal haritud maades kus kalatalitus korras, on kõige parem niisumaa, kus see ial wee poolest wõimalik, kalade tarwis tiigide ja weepaisude all, sest et see maa, mis jääb enam wäärt, kui meie kõige parem aiamaa, sell wiisil rohkem kasu toob, kui wilja läbi, mis jääb ka kõrgema hinna all seisab, kui siin.

IV. Kalade kahanemine.

Et kalad meie maal wana aja wastu palju kasinamaks on jäänud, teab igaiüks. Aga kust see kahanemine on tulnud?

Et kalad nüüd enam nõnda ei sigineks kui enne wanast, kui neid aga sigineda lastakse, ei wõi meie mitte tõendada. Et kaladel nende märjas riigis palju waenlasi nende seas elawad, kes neid juba kudest saadik häwitawad, et mitmesugused weeloomad ja suuremad kalad weiksemaid nagu loodud toidust sööwad, oli wanast nagu praegu ja see on loodusest nõnda targaste seatud ja üleüldse nõnda tarwis. Kui rööwel hawi (puril) mitte igapäew weikseid särja ja muid alama kala poegi oma

toiduks ära ei hävitaks, signeks neid wiimaks nii palju, et neil omas wees enam toitu ehk teistel ka enam wõimalik sääl elada ei oleks, ja peakšivad toidu puuduse pärast nälga surema. Sellepärast on nende pruukimine parajal korral ja wiisil just tarwilik. Muidugi peab inimene kui looduse pää selle eest hoolt kandma, et niisugune rööwimine mitte rohkem kui tarwis ei sünniks ja üleüldse kasu asemel kahju ei saadaks. Sellepärast peab ta neid rööwliid nii palju kui tarwis finni püüdma ja neile oma laua pääl kohut mõistma, nagu loodus seda on seadnud. Aga kui täis kaswanud kalade asemel ehk ühes nendega weiksed kala pojad püüetakse ja ära häwitatakse — toiduks

nad enamiste ei kõlba ehk wähe
neist saab — siis on see kahju-
lik ja ülekohus, mis ka seadus
karistamata ei wõi jätta. Sest
niisugune püüdmine on ülekoh-
tune rööwimine, mis läbi kala-
saak meie maal aegamööda palju
wähemaks on jäänud ja kohati
paraku otsa on saamas. Rahet-
jedes peame nüüd nägema, kuidas
meie armsa isamaa endised küll-
used, nii kalasaagi kui ka metsa
ja mitme mitme muu ande poo-
lest, pea otsa saamas on ja meie
wiimaks nälga jääme, kui neid
kõrkehoidlikult ei tarwita ega
kaswata, waid raiskame ja hä-
witame, nagu see paraku iseära-
nis metsa ja kalade poolest on
sündinud ja enamiste praegu
weel sünnib. Metsa häwita-
mise läbi jääme wiimaks weest

ja wihmast ilma; meie maa saab kõrbeks, mis enam midagi ei kanna ja meie peame siit kaduma, nagu jeda juba mitme endiste rikka ja õnnistatud maadega on sündinud.

Kalade kaotamise läbi jääb wesi surnuks haisewaks kahjulikuks weeks ehk säääl wõtawad kahjulikud weeloomad, mis nüüd kaladele toiduks loodud, kõige vähemast tihulijest saadik, wõimust ja saawad meile ja meie maale nuhtlusteks, kelle wasta meie ennast ei jõua kaitsta.

Nõnda kui kõige rikkama isa pillajad ja raiskajad pojad wiimaks waejeks ja kerjajateks wõiwad saada, nõnda wilets lugu on juba mitmetele maadele kätte tulnud ja saab ka meie isamaale tulema, kui meie oma kalli maa

annetega jedasama teeme, aga neid mitte kofku ei hoia ega kaswata, mis meie kui looduse pää ja kuninga kohus on. Hoolimata raiskamise ja häwitamise wabanduseks awaldatud rumalad arwamised ja ütelsed: kes neid jõuab ära häwitada ehk ära pruukida, neist saab igaihele ilma otsani, on iseäranis metsja ja kalade kohta igal inimesel juba kui päris wale ilmsiks saanud, aga siiski ei taha sellest saadud nähtused ja õpetused meid weel targaks teha. Kui karjapidaja oma karja lasseb hukka minna, nälga jätab ehk ühes tapetawa loomadega ka kõik teised, mis aga ette juhtuvad, nagu suguloomad, weikesed kaswasikad, pörsjad ja talled ära tapab et hästi palju liha saada,

siis peaks igaiks teda halbiks ja rumalaks inimeseks. Aga kas see parem ehk targem on, kes muude Jumalast tema kasuks loodud loomadega nõndasamuti teeb? See endine lapsik arwamine metsa kohta, et mets selle oma oleks, kel teda aga tarwis läheb, ei wõi weede ja kalade kohta küll ka enam kuskil meie maal aset leida. Kui need ebarwamised ja nende pääle toetatud teod muidu ei kao, siis peab seadus kui wahetegija ja teenäitaja sinna appi tulema.

Keiserliku seaduste järele on meie juures pääle mere Narowa jõgi, Beipsi järw, Ema jõgi, Pärnu jõgi, Koiva ja Düna jõgi awalikud weed, kus igaiks oma weeruistaga wõib sõita, loome joota ja ujutada,

ise ujuda, supelda, peseda ja wett säält wõtta, kui seeläbi rahwale kahju ei sünni ja maa omanikkude õigused ei saa rikutud (art. 1011, 1014, 1015). Kõigis lahtistes weedes (eraweedes) meie maal on kõik weed õigus üksnes omaniku päralt, ja ei ole wõeral sellepäraft luba ega õigust säält wetgi wõtta, weel vähem säält pääl käia ehk õngitseda. Üksnes meres ja Peipsi järwes on wesi kolm wersta rannast kaugele igale ühele waba kalapüüdmiseks, kui maa omaniku käest luba saadakse, kaldast sinna minna. Kõik kalapüüdmise õigused kaldast kolme wersta laiuselt on maa omaniku päralt (art. 1032). Kalapüüdmise juures Peipsis ei tohi ühtegi püüderiista tar-

witada, mille wõrgu filmad wähemad on, et neid pääle 30 filma ühe ruut werjofi (pääle 3 ruuttolli) pääle läheb (art. 1041).

Kalapüüdmise poolest ka eesnimetatud lubatud kohtades on seaduse järele keelatud: sel ajal, kui iseäranis kalatuled ja noor sugu rannas ehk weekäärudes on, nimelt 24. junist kuni 30. augustini, Peipis mingit kala ehk ka tintisid, olgu misjugu se riistadega, pääle õngitsemise, püüda. Sel ajal ei tohi ka kalu kuiwatada, waid peamad kõik jaks olewad asutused hoopis finni olema (art. 1042). Pääle selle on üleüldse keelatud — ilma aasta aegasid tähele panemata — Peipsi järwes noori kala poegi ehk noort kala sugu

püüda ja ka lubatud kalade püüdmise juures niisugustes koh- tades, kuhu kalad kudemata tule- wad, sihukesti abinõuuisid tarwi- tada, et kolina ja mürinaga kalu wõrkude sisse ajada (art. 1043).

Need seadused ja keeldused peaf- siwad kõige püüdmiste ja muude eraweede kohta weel enam maks- ma kui edespidi weel tahetakse kalu saada. Sest see on ju ise- enesest arusaadam ja selge, et kui kalapüüdmise juures kala kudemist keeldakse ja rikutakse ehk noored kalapojad lugemata arwu järele iga aasta asjata püüdatakse ja häwitatakse ehk si- gade söögiks pruugitakse, seda wiisi kalade siginemine ja saa- mine meelega jõledal wiisil saab rikutud ja wiimaks hoopis kao- tatud.

Kalade siginemine saab nõnda-
samuti rikutud ja keelatud kui
kalad kudema tules ära püü-
takse, nagu see paraku enamiste
kõigis meie järvedes, iseäranis
latifatega sünnib, kes suure
parves ühes koos randa sündsa
kohta sugu tegema tulewad, aga
jäält ilma armuta enamiste
wiimse pojani noota ja surma
langewad. See omanik ja kala-
püüdjä on siis rõõmsad rohke
saagi üle, aga ei mõtle sugugi
selle pääle, et just sedawiiši oma
rohket kalasaaki kaotawad, sest
kuidas mõiwad kalad weel sigi-
neda, kui neid selle juures weel
kõigest wäest keelatakse. Ja see
saab, mis nagu kapitali raiska-
mine, et edespidi ka intressidest
ilma jääda, ei ole palju wäärt,
sest et siis (mai kuul) sooja

ajaga kala kõige odavam on, sest et nad kaua ei seisja ja neid värskelt mitte kuigi kaugele ei saa vedada. Selle vastu tuleb aga kalu siis rahuga kudedada lasta, et nad õige rohkestes wõiksid si- gineda, nagu seda ka juba ko- hati tehakse ja talwel, kui nende hind hää on, juuri püüda ja weiksed kaswama jätta, waat' see on kapitali kaswatamine, et pärast rohkestes intressijid wõiks saada.

Kui kalade kudemise paigad, nimelt heina, kõrkja ja põrsas- tega kaetud õhukesed wee kää- rud ja loigud, mis ka ühtlasi kalade toidukammer on, kui sääl ka kudemise ajal ei taheta püüda, ära lastud saawad ehk et kalad kuidagi wiisi saawad ära hir- mutatud, iseäranis väga ergad kalad, nagu latikad, sinna tu-

lemast, siis on nende siginemine jällegi keelatud, sest et nende kudemine mujal nurja lähed.

Mitmed kalasugud otsivad järvest jõgesid ja ojasid mööda kaugele wasta wett, ka üle paisude ja üle tammide ronides ja ennast wihates weikestes ojakettes sündjat kudemise paika. Nõndasamuti käiwad mitmed kalasugud pikka teed jõgede läbi ühest järwest ehk weest teisi. Kui nüüd nende käik mingil wiisil finni on pandud ehk sinna püüdised ette on seatud, nõnda et nad sinna sisse peawad minema ja püüdjale roaks saama, siis on nõnda kala kudemine ja siginemine jälle keeldud ja rikutud, mis õiguslega nõnda ei peaks ega tohiks olla. Sellepärast keelab seadus kõwaste, et ühegi jookswa

wee pääle kala jääsed nõnda ei tohi pandud saada, et jõgi finni oleks, waid peawad suuremad jõed kõige vähem 12 rootsi küünart ja vähemad 6 rootsi küünart keskpaigast hoopis lahti olema (art. 1019, 1020).

Et kalad üksnes hääs selges ja puhtas wees wõiwad hästi sigineda ja halb wesi neile surmaks on, siis ei tohi seaduse järele kuski jookswas wees linu ega kanepit leotada, mis läbi wesi haisema läheb ja kalu suretab, waid peawad nende leod kaewandustes ja loitudes sündima, ehk peab leotamiseks tarwiline wesi järwedest ja jõgedest nende ligudesse lastud saama, aga nõnda, et wesi leost enam tagasi järwe ehk jõkke ei saa jooksta (art. 1044).

Wäga tahetsemise wäärt on, et jeda, kui ka teisi eesnimetatud seadusi kala siginemise ja eneste kasuks ikka weel nii wähe tähele pannakse, nimelt ka ametimeeste läbi, kes ka teiste üle selle poolest peaksiwad walwama. Nufudes ja lompides leotatud linad saawad palju parema ja raskeema kioga kui järwes ehk jõgedes leotatud linad, kui need ka wähest walgemad peaksiwad saama, mis aga hinda ei kõrgenda. Sa on niisuguste au fude wesi, iseäranis soos, roostene, siis wõib jeda pisut wärskte hobuse sõnnikuga kergeste hääks teha. Pääle selle on see linaleo wesi heinamaale enam kui sõnnik.

Kalade maens ed.

Pääle eesuimetatud inimeste läbi süündinud ehk tehtud kahjude kalade kahanemiseks, leiame ka looduses palju waenlasi, kelle wastu meie oma kasuks peame wõitlema.

Kõige kurjem waenlane on saarmas, (lutra vulgaris Erxl, выдра рѣчная), kes iseäranis kaladest ja wähjadedest elab, aga ka konne, weerotte, linde, nende mune, mardikaid, puuwilja, j. n. e. sööb. Tema on wee pääl ja wee all wäga osaw ujuma ja püiab sellepärast kõige suuremad, osawamad ja ergemad kalad kergeste kätte. Kui tal neid küll saada on, siis sööb neist aga siiskonna ja jätab muu järele. Kõige parem maiuse

roog on tal wähhjad ja iherused (eerused). Kui kiskja loom surmab tema kalu ka üsna ilma asjata. Tema elupaik on nagu rebastel maa-alused koopad kaldal wagušais kohtades ja ta peša puulehtede ja heintega pehmeks tehtud, kus ta päewal puhkab. Teda leitakse päewal ka wäljas mätaste ja puujuurte päöl ja ajoti nii raskestest magamast, et kiitt teda kergesti wõib lasta, aga mõnikord ka surnuks lüüa. Tema armastab seltsi ja läheb 4—6 seltsilijega kaugele saagi pääle wälja, jõgesid mööda alla ja üles, aga ka maad mööda teiste weedesse, aga tuleb 7—14 päewa pärast oma endisse paika jälle tagasi. Saarmal on wäga häa haišutundmine, terawad silmad, ta on wäga tähelepaneja,

uſaldamata ja erk loom. Et ta kaladele weedes nii palju kahju teeb, ſiis peaks teda kõige juurema hoolega püütama ära häwitada, mis jahiga, raudadega ja kihwtiga wõib ſündida. Et ſaarmas ikka nendesama kohta del maalt õhtu wette lähed ja hommiku ſäält tuleb ja oma ſaaki ſööb, kus ſöögi riismed näha, ſiis peab teda neil koh tadel, iſeäranis talwel, aegſaste enne minekut ja tulekut, järele waritſema (luurima), kus teda püſſiga ſagedaste, iſeäranis talwel kuuwalge ööl ſaab laſta. Suil tõstab ta wees kalu püü des ſagedaste hingamiſeks oma nina pääle wee pinna, kuſt teda te rawal tähelepanemiſel wõib leida. Kui teda päewal oma koopas leitakſe olewat, ſiis ei ole meil

muud paremat nõu, kui kooba juu ette kõwa nõõrist mõrd panna ja teda kaemamise ja põrutamise läbi säält wälja mõrda ajada.

Weehiir ja weerott teewad ka kaladele palju kahju, nimelt esimene kui wäga jõõdik loom häwitab palju kalakude ja ka noori kalu ära. Ta teeb ka suurte kaladele kahju seega, et ta nende pää pääle kinni haktab ja pää ajo ja silmad wälja närrib. Neid peab kihwtiga ja lõkõidega häwitama.

Gnamiste kõik weelinnud, nimelt rööwijad linnud, teewad kaladele ja nende kududele palju kahju ja peawad kütõidest häwitatud saama, kui ka nende kõikide liha ja süled meile kasu ei too.

Ronnad ja maod jõõwad kalu

kui nad neist jagu saavad. Nende hääwitaja on toonekurg; ka paridid sööwad palju vähemaid konne. Muidu on konnatüded ja pojad mitme kala seltsile toiduks.

Kaspid ja rebased on tuttawad kala waenlased ja mõistwad neid suure osawusega püüda.

Mitmesugused weemardikad, weelutikad ja kaanid rikuwad palju kalatüde ja sööwad ennast kalade jisse.

Sõewäht on selle wastu kasulik loom, sest tema sööb kõik kärwanud ja surnud loomad ära ja puhastab seega wett, mis kõigile kasuliku weeloomadele väga tarwis on.

Wee sees kasvawad põõsad ja weetaimed, iseäranis kõrkjas, luht ja pilliroog on kaladele igapidi kasulikud, iseäranis ka selle

poolest, et mitmetsugu putukad, nimelt jääsed nende otšas ja külles siginewad ja elawad ja jäält rohkeste wette kuffudes kaladele roaks saawad. Aga kus taimed mädanemise läbi haiewat süsiwesi niiku sünnitawad ehk hallitus ja hallituse seened siginewad, jääb on kalade kihwt, iseäranis kudele, mis ruttu hukka läheb. —

B.

Meie maa lähisamad kalad.

Et kalatalitust õigel ja kasulikul wiisil toimendada, peawad meil kalad ise igapidi tuttawad olema. Sellepärast katsume need meile kõige lähemad ja tarwilikumad lihidelt tundma õppida.

1. R o g e r

elab mudase põhjaga seiswates weedes, ka mudastes tiikides ja lompides ja turba aukudes, toidab ennast konnakudest, ussifest, putukatest jne, ka taimedest, leiwast, keedetud kartohwlistest, ei põlga loomade roojagi ära, tüfikib wee põhja muda sisse ja sööb seda ühes jääs sees olevate loomakeste ja taimedega ning sigib turbamaa põhjaga wees, mis mitte ranaroostene ei ole, väga hästi ja kasvab ruttu. Ta on väga wisa eluga ja wõib sellepärast ka jääs elada, kus teised kalad talwel weepuuduse parast ära külmewad ehk ära läkawatad. Meie juures on roger weike, kuni 14 tolli pikk, aga siiski väga kasulik kala,

sest et peaaegu igast asjast en-
nast toidab ja sellepärast igas
wees wõib elada. Tema liha
on õige maitsem.

Oleks wäga soovida, et ko-
ger meie juures ka igas weike-
ses wee lombis ja augus aset
leiaks, et tarwilisel korral wärste
kala warsti oma käest oleks.
Muidugi ei tohi neis weedes
linu leotada ega wesi talwel hoo-
pis ummukses olla, mida aeg
ajalt jää sisse löödud weikeste
aufudega wõib ära keelda. Et
kogral wisa elu on, siis wõib
teda elawalt kaugele wiia, kui
ta natuke märja asjaga on kae-
tud, et lõpujed ära ei kuiwa.

Soodame, et kala armastajad
oma weikeste koduweedesse pea
kograd soetawad, mis talwel kala-
püüdjate juurest odawalt saada

ou. Muudugi peavad siginemi-
sete isased ja emased olema.

Teisi kalu kograde seas nii-
sugustes weedes kasvataada, ei
ole mitte soovitam, sest et nad
nõnda hästi ei sigine, nende toidu
ära sööwad ja ka neile ise armu
ei anna, iseäranis hawi, keda
kui rõõwelt aga siis sinna võib
panna, kui kograsid jääb juba
ülearu on ja need siis hawile
hääks toiduks peavad olema.
Koger kudeb mai ja juuni kuus.

Kuidas kograd ehk muud kalad
kunstlikult nende marjast tulewad
sugendada ehk kunstlikkudes tiiki-
des neid kasvataada, sellest pärast.

2. S ä r g,

igaihele tuttav kala, elab jär-
weedes ja jõgedes teiste seltsis,
toidab ennast weikestest looma-

kestest ja taimeriigi jagudest. Ta saab kuni 3 naela raskest. Särjad kudemad aprili ja mai kuul suurtes parvedes walju lobistamisega wee taimede sees. Särj armastab suil õhufest wett. Tema liha on luine ja siis üksnes mõru, kui halwa puhastamise juures sapiga kokku saab. Särj on kasulik kala, sest et ta hästi sigineb ja rohkestes toiduks on inimestele, kui ka wees suurte kaladele. Sellepärast peaks tema sigitamise eest hästi hoolt kanta. Öngitsejale on särj esimene kala.

3. A h w e n

elab jõgedes ja järvedes teis-tega ühes koos, mõnes kohas õige sügawas. Tema toit on kalad, putukad ja kõiksugu muud

weikejed loomad, saab kuni 6 naela raskest ja tudeb aprili ja mai kuus kalda lähidal õhufeses wees fiwide ja weetaimede juures.

Tema liha on õige maitsev, ja et ta hästi jigineb, on ta tähtis kala. Ta rööwib weikefi kalu ja sööb kalade tude, sellepärast ei tohi tema ühes wees mitte wõimust wõtta.

4. Riis

toidab ennast kaladest, putukatest ja usfidest nagu ta onupoeg ahwen, armastab aga ka väga kalafude, mispärast ta palju kahju teeb. Ta elab niihästi seiswas kui jookswas, iseäranis segases wees, põhjas liiva ja fiwide pääl, enamiste teistega ühes koos, wõib õige suureks jaada, on meie juures weike,

aga väga raswane ja maitsev kala. Ta kudeb maist kuni juuni. Teda püüatakse wilul ajal, iseäranis sügisel, kus ta meie juures kui kõige weiksem kala mõõduga müüakse ja ilma rapipimata terwelt kartohwli kõrwal süüakse.

5. A w i, purik,

on päris rööwel, jest et ta lõpmata ahnusega kõiki loomi ja kalu sööb, kellest ta aga jagu saab; ta wõib ühel nädalal kaks korda nii palju kalu süia, kui ta ise raske on, kasvab aga ühel aastal 1—2 naela. Tema elupaik on jõed ja järwed sügawas wees, kus ta weetaimi ja langenud puud armastab ja wahel päewa paistel õhemais kohtades liikumata nagu puutükk

üksikult seisab. Awi kudeb web-
ruari lõpust kuni mai kuuni
kallastel õhukestes kohtades.
Noorsugu hakkab juba juuli
kuust jaadik teisi weikesi kalu
jööma; tema liha on hää ja
jellepäraft on ta kasulik kala.

Rus muid weikesi kalu ülearu
on, jääb koristab ta neid, nõnda
et ülejäanutel mahti ja toidust
jääb. Geruste sekka ei tohi teda
jätta, sest neile teeb ta otfa.

6. L a t i f

elab seiswates ja aegamööda
jookswates weedes liiwase ja
pehme põhja pääl, armastab
weetaimi ja toidab ennast wei-
keteft loomadest ja taimel jagu-
dest, keda ta nagu kogergi songi-
des põhjast mudast otfib. Tema
jaab 5—20 naela raskest. Maist

kuni juulini tuleb ta kudemiseks
 suurel hulgal palju wee solisemi-
 sega õhukesesse heinalisesse randa
 ehk jälle sügawasle kiwide wahel.
 Halwast ilmast ja inimestest ef-
 fitatud, läheb ta warsti säält
 sügawasle wette, mispärast nende
 siginemine siis korda ei lähe,
 sest kuded wõiwad üksnes õhu-
 keses wees rannas heinte wahel
 tuule warjus ja päewa paistel
 hästi kaladeks wälja auutud
 saada. Lark weemanik ja
 kalade kaswataja kannab selle
 eest hoolt, et latifa kudemise
 ajal ükski inimene kudemise paiga
 ääres ehk ligidal, weel wähem
 wee pääl on, kelle läbi nad kui
 väga ergud kalad kergeste jaa-
 wad kudemata tulemast keelatud.
 Noodaga siis neid püüda on
 selge rööwimine ja selle kala

kaotamine. Üksnes mõrdadega mõiks siis, kui kalakummist neid tarviliseks värskeks saada ei ole, mõnda püüda, kus aga mõrrad üksnes õhtu ja hommiku magusi peakšivad seatud ja katšitud saada.

Et latif wanast pääst, (kus ta 5—20 naela raskest saab), hästi lihaw ja raswane on (weikesed on väga lahjad ja luised), ja ta rohkeste sigineb, on ta väga otsitam ja kasulik kala, kelle kaswatamise eest suurt hoolt peaks kantama.

Latikad elawad ikka üheskoos suurtes parvedes. Suhtub püüdes noot õnne kaupa niisuguse parwe sisse piirama, siis on saaf suur: üks ainus loomus mõib mitu tuhat tükki anda ja nende hind on talwel õige kõrge,

sest et neid siis külmaga wärsfelt kaugele, ta juurtesse linnadesse wiiakse. Suwel on nad, kui neid elusalt ei wõi müia, õige odawad, kui saaki on olnud. Patis sigineb kogra elupaigas ja ühes sellega wäga hästi; aga awi ei tohi nende sekka saada, siis on nende elul ots.

7. L i n a s t

elatab ennast enamiste seiswas wees pehme mudase põhja pääl weikestest loomadest ja taimede jagudest, tuleb kudemise ajal juuni ja juuli kuul jeltsis pääle wee, kus emakala 2—3 sada tuhat marja tera meetaimede külgi kudeb. Talweks tüfik linašt muda sisse puhkama. Tema raswane liha on wäga häa ja sellepärast on ta kasulik kala. Ta wõib ka

kogra elukohtades, kus hästi rohtu, sigineda, aga mitte nii usinaste kui koger.

8. L u t s

elab jõgedes ja järvedes, enamiste põhjas ja toidab ennast weikestest loomadest, kaladest ja kala marjast ja armastab iseäranis lakki ja eeruse kala marja süüa, mispäraast ta iseäranis nende seas väga kahjulik on. Ta kudeb detsembri ja januari kuus, tõttab siis seltsis jõge mööda üles, kus ema pea miljoni mune kiwi ja wee taimede külge muneb. Tema liha on raswane ja maitsem, ta maks juur himuroog.

9. S ä g a ,

lutju sarnane, kõige suurem mageda wee kala, kuni 12 jalga pikk,

elab juuremates järvedes ja jõgedes üksikult, põhjas, õõneste kallaste ja langenud puude taga, on enamiste öösel käigi pääl ja üksnes walgutamise ja kudemise ajal wee pääl näha. Tema kudeb maist juulini taimerikastes kallastes. Ta on kuri rööwel ja sööb kalu, weelinde ja muid loome, ka juuremaid elajaid. Tema lihu on lutju ja angerja liha jarnane.

10. A n g e r j a s

elab pea iga maajao meredes, järvedes ja jõgedes enamiste magusa wee pehme põhja pääl. Päewal on ta jääs hoopis warjul, aga öösel käib ta ümber weikesi kalu, ussa ja raibet söömas. Kalakudele ja wähhjadele teeb ta suurt kahju; wiimseid

paneb ka ilma armuta nii kaua nahka, kui nad weel pehme koo-
rega on ja on neid kohati hoo-
pis ära häwitanud. Et ta maale,
iseäranis erne põldude päale
sööma lähed, on paljas luule-
tus, sest ta ei wõi, kui koge-
mata maale juhtunud, ise enam
tagasi saada, waid sureb sinna,
mis katse läbi selgeste näha on.
Järwedest ja jõgedest rändawad
iga aasta enamiste 5 aastased
emased angerjad meredesse isaste
juurde kudema, mis nowembril
juba on sündinud. Järele jää-
nud angerjad langewad muda
sisse talwe unesse. Läänemeres
on angerjaid kudemiseks iseära-
nis palju Kategati juures näha.

Noorsugu jääb pärast munast
(marjast) wälja tulemist osalt
merde, osalt rändab ta fewadel

ülisuurtes parvedes jõgesid mööda ülesse, üle paisude, tammide ja kaljude ronides ja läbi kõige wähemate kohtade tungides ka niisugustesse weedesse, mis üksnes ajuti ehk jugugi jõgedega ühendatud ei ole.

Nende hulk rännates on nii suur, et mõnes jões Italia ja Prantsuse maal, kus rändamine paar nädalat kestab, ühel ainjal päeval ühest kohast ligi sada pangi neid weikesi, armata tolli pikusid loomakesi saab püütud. Neid suurel hulgal püütud weikesi kalu pruugitakse jääl meie weikeste kiihade ja tintide wiisil söögiks ja supiks. Need rändamise otjale jõudnud weikesed angerjad kasvawad kõik emakaladeks ja kõlbawad kolmandal aastal juba kui angerjad püüda

ja süia. Nende liha on walge ja raswane ning siissetehtult väga armastatud himuroog.

11. T i n t k a l a

on seltside ja suuruse poolest mitmesugune, kellest suuremad meredes elavad. Magedates weedes on tintkala väga palju leida. Ta kudeb kewade warsti pärast jääd, ja nii rohkesti, et üksainus kalake 50 tuhat munakest loob. Ta on oma rohke sigiduse pärast palju teistele kaladele, aga ka inimestele toiduks, iseäranis kuiwatatult saab ta kaugele wiidud.

12. G e r u s , i h e r u s ,

wähem selts heeringa sarnane, pruuni (tumekollaka) täppidega kaetud kala. Liha väga mait-

sem, aga kahju, et seda kala weel wäga arwa meie maal leida on. Teadupärast oli ta mõne aja eest weel Wiljandi kreisis Paistu kihelkonnas Loodi ja Aidu mõisa piiridest leida, ehk ka weel praegu jääb olemas, kui linaleo kihwt teda weel hoopis ei ole kaotanud. See kala toidab ennast putukatest, tigudest ja muist weikestest loomadest ning kaladest, elab weikestes kiwistes ojades ja kudeb kärke jooksuga weedes weikeste kiwide pääl, mis pähkle kuni muna suurused on. Tema toidupaigaks on mudane ja turbamaa wee põhi, tase weejoosjuga parem, kui kiwine põhi kärke weejoosjuga, kus neid küll rohkem sigineb, aga kus nad weikseks jääwad, sest et neil jäält pisut toitu leida on.

Ütski kala ei pea oma seisukohta nõnda kiinni kui eerus.

Gerust mõib tema tudest kunstlikult kergemalt kui ühtgi muud kala sigitada, ja seda tehakse haritud väljamaades nüüd väga palju.

Pääle linaligude on kanged külmad, kus tema elupaigad, weikesed ojad, hoopis põhjani kiinni külmenud, meie maal teda väga vähendanud ja mõnest kohast hoopis kaotanud.

13. S u d a k (sandert)

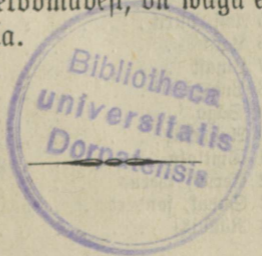
toidab ennast, nagu ta sugulane ahwen, kaladest, putukatest ja ussidest. Ta elab seisvas kui ka jooksvas vees kivi- ja liivase põhja pääl, selges vees enamiste seltsis, kasvab kuni 30 naela raskuseni. Mai ja juuni

kuul kudeb tema kolme jala sü-
gawuses kiwide, juurte ja wee-
taimede külge. Et tema liha
wäga maitsew ja ilma pindluieta,
on ta wäga häa ja kallis kala.
Sudakuid wõib wäga hästi neis
weedes sigitada, kus teda enne
ei ole olnud ja suuremates tii-
kides, kui wee põhi eelnimetatud
loomu on, ehk liiwa kruusa, ki-
widega nimelt põhjas nii saab
tehtud ja kui weikesed kalad
tema toiduks sinna wõiwad
tulla. Sigitamiseks peawad juu-
remad isased ja emased oja ehk
järwe wee sees (wilu ilmaga
püütud) waadiga ehk muu anu-
maga, mis wett täis peab olema,
et ta wedades ei loputa, mida
kalad ei jalli, weetud ja ette-
waatlikult uute paika sisse las-
tud jaama. Sinne kaupa wõib

mõnikord neid ka värskte ja
niiske rohu jne sees elusalt lühi-
kest maad miia.

14. R ä ä b i s,

kõigile tuttav, väime järnane ja
suurune väga maitsem kala, kes
meie suuremates järvedes nagu
Peipsis ja Wörtsjärwes ena-
miste sügavuses elab ja paraja
tuulega üles ja randa tuleb,
millal teda püütakse ja iseäranis
suitsetatult, kui himurooga müi-
akse. Tema toidab ennast weikes-
test weeloomadest, on väga erk ja
õrn kala.

S i s u.

A.

I. Kalade tähendus meie maal.	5	lehek.
II. Kalade tarwitus	6	"
III. Kalade tulu	7	"
IV. Kalade kahanemine ja selle wastu mõjuwate seaduste sisu tähendused	9	"
V. Kalade waenlased	23	"
1 Saarmas	23	"
2 Weehiir ja weerott	26	"
3 Weelinnud	26	"
4 Konnad ja maod	26	"
5 Kasid ja rebased	27	"
6 Mitmesugused weemardifad	27	"
7 Rahjulitud taimed	28	"

B.

Meie maa tähtsamad kalad	28	"
1 Koger	29	"
2 Särq	31	"
3 Ahwen	32	"
4 Riis	33	"
5 Awi, purif	34	"
6 Latif	35	"
7 Linast	38	"
8 Luts	39	"
9 Säga	39	"
10 Angerjas	40	"
11 Tintfala	43	"
12 Gerus, iherus	43	"
13 Sudaf, sandert	45	"
14 Rääbis	47	"

